

PROBLEM STRADANJA I PATNJE U SVJETLU VJERE

IVAN DUGANDŽIĆ*

Pregledni članak
Primljeno 9/93
UDK 241.12
248.1

Sažetak

POLAZEĆI od konkretne teške situacije opterećenje sukobima i ratnim strahotama kojima su zahvaćeni čitavi narodi pa prema tome i ogromno mnoštvo pojedinaca, autor progovara o danas na ovim našim prostorima toliko aktualnom problemu stradanja i patnje koji nije samo društveni nego je itekako i religiozni problem. Jer dok jedni, našavši se pred tolikom patnjom, vape Bogu i traže smisao onoga što se u ljudskim očima čini besmislenim, drugi pak svoju nemoć pred tolikim zlom, često iskušanim i na vlastitoj koži, pretaču u prigovor Bogu zbog toga što je uopće i dopustio što takvoga.

Nakon detaljne raščlambe problema u svjetlu baštinjene vjere, autor upućuje na riječi apostola Petra, koji, svjestan da je trpljenje neotuđiva kršćanska sudbina, savjetuje što treba učiniti da to trpljenje ne bude uzaludno: "Tek neka nitko od vas ne trpi kao ubojica, ili kradljivac, ili zločinac." (1 Pt 4,15)

Drugim riječima, zaključuje autor, ne preostaje nam drugo već da pogledom na Krista raspetoga sve izdržimo a da pritom sami ne postanemo izvorom patnje drugima. Samo nam to može dati sigurnost da ćemo iz stradanja i patnje izići moralno i duhovno zreliji i jači.

Stradanje čitavih naroda i patnja pojedinaca nisu samo civilizacijski i društveni problem već i religiozni, i to u dvostrukom smislu: na jednoj strani ljudi pritisnuti patnjom vape Bogu i traže smisao onoga što se u ljudskim očima čini besmislenim. S druge strane, pogotovo kad su u pitanju teško stradanje i velika patnja, to se može pretvoriti u prigovor Bogu kako on tako nešto može dopustiti.

Sadašnji trenutak hrvatskog naroda, posebice u Bosni i Hercegovini, predstavlja velik izazov s kojim se moramo suočiti. Stradanje i patnja stotina tisuća nedužnih ljudi što su plod krvavog osvajačkog rata imaju bezbroj lica. Zahvaljujući televiziji svaki dan u svojim domovima promatramo jezive slike koje nekad nije mogla zamisliti

ni najbujnija mašta: ljude iznakažene, bez ruku i nogu, granatama raznesene do neprepoznatljivosti, u potocima krvi i uz krikove užasa koji nam paraju uši i srce. Teško je to promatrati iz dana u dan, ali je još strašnije ako sebe nekad pritom zatečemo da već postajemo ravnodušni na te prizore, sretni možda samo zbog toga što sami nismo u takvoj pogibelji i što nitko od naših najbližih nije ugrožen. To bi bio opasan znak u kolikoj smo mjeri postali dio potrošačkog mentaliteta koji, uz ostalo, nekritički konzumira i televizijski program, pa čak i onaj pun tragičnih ljudskih subina.

* Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Kaptol 29/II, p.p. 432, 41001 Zagreb

U biti nije ništa pozitivniji ni izljev pravednog gnjeva kroz stiskanje šake ili škripanje zuba. Sve to može biti ljudski razumljivo, ali ne koristi ni nama samima, a ponajmanje žrtvama. Jedina ispravna reakcija jest živa svijest da su ti koji stradavaju samo najugroženiji dio čitavog naroda koji je na križu. A Apostol nas upozorava da ako trpi bilo koji organ, to mora osjećati čitavo tijelo. Važan je dakle naš osjećaj zajedništva sa žrtvama i naš osobni stav prema tom problemu. Radi se o odgovoru koji se ne može naći ni u kakvoj teoriji, već mora biti duboko životan, egzistencijalan, a moguć je samo u svjetlu vjere.

Ako je teologija znanost o Bogu, kao što joj ime kaže, i još više, ako je Bog ušao u ljudski život i njegovu povijest i ako je sâm bio suočen s ljudskom patnjom, onda nema prave teologije koja ne bi ozbiljno uzimala najteže iskustvo ljudskog života, a to je stradanje naroda i patnja pojedinaca. Na to nas obvezuje i Biblija kao knjiga Božje objave čovjeku. U brojnim psalmima, u knjizi o Jobu, u Jeremijinim tužaljkama, te posebno u novozavjetnim izvješćima o Isusovoj muc i smrti to pitanje postavljeno je u svoj oštrini. Ako je Bog pravedan, zašto onda pravednik mora toliko trpjeti? Ako je Bog sebi izabrao jedan narod, zašto je taj narod toliko progonjen od drugih naroda? Ako je Bog uistinu dobri Otac, kako o njemu govori Isus, zašto je dopustio onakav završetak svoga Sina?

Biblija nigdje ne daje izravne odgovore na ta mučna pitanja. Njih možemo tek izvlačiti iz ponašanja i sudbina pojedinih biblijskih likova i povijesti Izraela koja skriva u sebi tajnu što nadilazi granice ljudske spoznaje. Jer, Pavao naglašava da sve što se dogodilo i što je zapisano u Svetom pismu, dogodilo se i zapisano je zbog nas (1 Kor 10,11). Iz svega bi se dao izvući sljedeći zaključak:

1. Postoji zlo koje su ljudi sami proizročili, ali istodobno postali i njegovim žrtvama. Zlo naime nosi sa sobom posljedice koje se mogu smatrati već i kaznom što ju čovjek zločinac navlači na sebe. Bog nije ni na koji način odgovoran za to zlo i njegove posljedice. A onaj tko je ostavio

Boga i prezreo njegovu volju, taj nema više prava prigovarati mu.

2. Biblija se suočava i s drugom vrstom zla i patnje. Trpe ljudi pravednici na koje se rečeno ne može primijeniti. Tu se radi o tajni pred kojom čovjeku ostaju samo dvije mogućnosti: ili će se ponizno i poslušno podvrgnuti onom što nadilazi njegovu moć shvaćanja i tako izdržati kušnju, ili će mrmljati protiv Boga i nositi nemir u srcu.

3. Konačno, Biblija poznaje trpljenje koje ne pogađa samo čovjeka već i Boga. Starozavjetni proroci, kako god smatrali da je sužanjstvo naroda kazna za njegovu nevjernost Bogu, ipak su uvjereni da je Bog i u sužanjstvu sa svojim narodom, daleko od Jeruzalema i hrama koji je mjesto njegove slave. Zato će, po obećanju tih istih proroka, Izrael biti konačno spašen tek onda kad Bog, rečeno uvjetno, spasi sama sebe, kad ponovo vrati svoju slavu i kad ponovo posveti svoje ime koje je obeščašćeno među narodima. To je veliki cilj povijesti spasenja, a na putu prema tom cilju jedina Božja snaga jest supatnja sa svojim narodom. U Bibliji se može govoriti o snazi Božje nemoći. A ona u Kristovu križu postiže svoj vrhunac. U tom najvišem stupnju solidarnosti s ljudskom patnjom Kristova patnja dobiva svoju otkupiteljsku snagu.

Zašto stradanje i patnja?

Unatoč svim spoznajama iz Biblije, ostaje vječno pitanje svakog vremena i svakog čovjeka: zašto stradanje i patnja? Jer ono je tako životno da nema odgovora koji bi vrijedio za sva vremena. Naše stoljeće koje je obilježeno strašnim ratovima susreće se s tim pitanjem u njegovu najoštrijem obliku. Mnogi naši suvremenici pitaju: Kako Bog može dopustiti patnju nevinih, a pogotovo djece? Neki idu još dalje: Kako još uopće vjerovati u Boga naočigled tolike patnje?

Teška vremena uvijek su izbacivala na površinu ta neugodna pitanja. Nakon drugoga svjetskog rata mnogi su, potreseni spoznajama o koncentracijskim logorima i strahotama holokausta, govorili: "Zar je nakon Auschwitzta još moguće vjerovati u

Boga?" Njima bi zapravo mogli uvjerljivo odgovoriti samo oni koji su prošli kroz te strahote. A znademo da se neki od njih nisu nikada prije tako predano molili Bogu kao u tim logorima. Ostale su sačuvane i neke molitve koje su tu nastale, a koje se po svojoj dubini mogu uspoređivati sa psalmima.

Ali u gornjem pitanju zapravo prepoznajemo čovjekovu duboku potrebu i čežnju za konačnim izbavljenjem. Tako s tim gorkim iskustvom nije doveden u pitanje samo pojam Boga već je srušen čovjekov drski i samouvjereni pohod na ostvarenje svijeta bez Boga. Tragediju drugoga svjetskog rata na filozofskom je planu pripremio Nietzscheov übermensch (nadčovjek), ali je u ratnim strahotama i sâm pokopan. Možda je tragedija Hirošime bila samo simboličan početak onoga što u filozofiji zastupa moderni nihilizam.

U ovozemaljskim kategorijama nema odgovora na pitanje stradanja, ali to pitanje ne može nikada nestati, jer ono je identično s pitanjem čovjeka i Boga uopće. Zato ne čudi da je jedno od glavnih pitanja kojima se mučio M. Heidegger bilo: "Nije li Bog ipak napustio svijet?" Mnogi protestantski teolozi razvijali su teologiju mrtvoga Boga što najbolje oslikava duhovno stanje našeg vremena koje bez Boga nema odgovora na najteža životna pitanja. Možda je to stanje najbolje izrazio M. Horkheimer, po kojem postavljati pitanje o Bogu znači: vapiti za pravdom kako "ubojice ne bi u konačnici trijumfiral nad svojim žrtvama.". Problem je u tome što bi Bog trebao biti samo potvrda onog što čovjek znade i bez njega. A Biblija nas uči da je on uvijek drukčiji i veći od svih ljudskih predodžbi o njemu.

Manjkava čovjekova slika o Bogu

Patnik Job jedan je od najosebujnijih likova čitave Biblije, baš zbog dubokog iskustva patnje i grčevitog pokušaja njegovih prijatelja da nađu zadovoljavajući odgovor. Dok oni pitaju zašto Job kao pravednik mora trpjeti, on odbija svaki prigovor na Božju adresu i izražava mu svoju vjernost i u takvom stanju. On je

duboko uvjeren da ga Bog nije odbacio već je s njim i u patnji. Tako valja shvatiti i onaj Isusov vapaj s križa: "Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?" Kao riječi psalma koji je molio pravednik u nevolji (Ps 22) taj vapaj odaje dubinu Isusove ljudske patnje, ali ona izražava i njegovo osobno obraćanje Ocu i pouzdanje u njegovu dobrotu.

Pitanje mnogih suvremenika, iako se za njih ne može reći da su pravedni poput Joba, temeljno je: "Dopušta li činjenica tolike patnje uopće mogućnost postojanja Boga?" Umovanja o tome običnu se kreću u dva smjera: ili Bog nije svemoguć pa ne može spriječiti stradanje i patnju, ili je posve ravnodušan prema njoj. I jedna i druga mogućnost zapravo očituju iznakaženu sliku Boga. Ali ne možemo ih ne uzeti ozbiljno jer to je životno pitanje mnogih ljudi današnjeg vremena na koje moramo i sami biti osjetljivi. K tome moramo još odgovoriti i sami sebi, kako ćemo pomiriti sliku o dobrom i pravednom Bogu s činjenicom tolikog stradanja čitavih naroda i patnje nevinih pojedinaca.

Mnogi ustaljeni tradicionalni odgovori koje nalazimo u starijim teološkim knjigama ne mogu baš uvjeriti današnjeg kritički raspoložena čovjeka. On će teško prihvatiti tvrdnju da Bog znade smisao i onoga što se čovjeku čini besmislenim. I teološki govor o zadovoljštini koju pojedinci daju svojim trpljenjem za grijeh drugih, ili možda čitavih naroda njemu je stran. Govor o zemlji kao dolini suza ide mu na živce, jer on je sav usmjeren an stvaranje sve boljih i boljih životnih uvjeta.

Pojmovi kao "krivnja" i "zadovoljština" nalaze se još samo u crkvenom rječniku. Pogotovo je današnjem mišljenju tuđ govor o kolektivnoj krivnji i odgovornosti čitavog jednog režima koji je otišao u povijesnu ropotarnicu i potrebi zadovoljštine za tu krivnju. To mogu samo ljudi koji imaju oči za dublju stvarnost svijeta, kojima nije strana mistička dimenzija.

Većini ljudi takvo tumačenje djeluje strano i besmisleno, dapače izazovno. Zašto? Prvi odgovor mogao bi glasiti: možda zato što su postali osjetljivi na vlastitu patnju kao i na patnju drugih ljudi pa se ne

mogu zadovoljiti s tako uopćenim i apstraktnim odgovorom. To bi bilo pozitivno, ali na žalost nije tako. Svijet se u velikoj mjeri pokazuje vrlo ravnodušnim prema tuđoj nevolji pa čak i stradanju čitavih naroda. Mnogi reagiraju samo tako i toliko da opravdaju svoju ravnodušnost pred vlastitom savješću i kritikom svjetske javnosti.

Ogroman broj ljudi ne doživljava više svijet kao Božje stvorenje koje mu je povjeren na čuvanje, već ga sebično koristi kao izvor bogatstva za svoje materijalne probitke. Oni ne doživljavaju ni čovječanstvo kao veliku obitelj koja može funkcionirati samo kao harmonična cjelina već kao skupinu pojedinaca koji im često smetaju u planiranju i manipuliranju svijetom. Sve što ga u tom planiranju i pokušaju da stvori svijet po svojoj mjeri na bilo koji način smeta, pa makar to bila i patnja drugih, nje ga iritira ili ga u najboljem slučaju ostavlja ravnodušnim. Jer, ta patnja čovjeku otkriva granice njegovih mogućnosti i razobličuje njegove iluzije o svijetu. Zato nije čudo da brojni moćnici ne smao što izjednačuju agresora i žrtvu, ako im je to u interesu, već pokazuju pravi prezir prema žrtvi koja remeti njihov lažni mir i planiranu sreću.

Patnja kao sredstvo odgoja i spasenja

Ipak se ne može tvrditi da svaka patnja nužno otežava vjeru u Boga. Postoje oblici patnje koji čovjeku pomažu da sazrije kao čovjek i da dosegne dubinu svoga ljudskog dostojanstva. Već su stari Rimljani govorili: "Per aspera ad astra." Svijet koji bi bio posve oslobođen od trpljenja, djelovao bi nam nestvarno i neuvjerljivo. Bio bi poput hladnog i bezličnog robota. Ni po čemu ljude tako ne pamtimo kao po njihovoj patnji i držanju u toj patnji. Nije slučajno da ljudi u najrazličitijim civilizacijama i religijama govore o "školi patnje". Dakako, preduvjet za to je da čovjek prihvaća duhovne vrijednosti i da znade otkriti smisao patnje. U kršćanstvu koje se temelji na misteriju Isusove muke, smrti i uskrsnuća to je posebno naglašeno. Patnja je uvijek promatrana u svjetlu vjere koja jedina može

dati snagu da se čovjek s patnjom suoči i da je izdrži.

Valja također reći da postoji patnja, kako priznaje veliki teolog K. Rahner, koja nadilazi čovjekove sile i koja deformira njegov karakter, koja ga čini tupim i zlim. Čini se da je u ovom ratu puno baš takve patnje. Mnogi ljudi vjerojatno ne bi nikada učinili zla koja su učinili da prije toga nisu bili žrtve tuđeg zla. Vjerojatno je na takvu kušnju mislio apostol Pavao kad je napisao: "Bog je vjeran i neće dopustiti da budete kušani preko vaših snaga, nego će vam zajedno s kušnjom dati sretan ishod, da je možete podnijeti" (1 Kor 10,13). Dakako, to pretpostavlja da čovjek računa s Bogom i da mu se s pouzdanjem obraća.

Treba ipak priznati da suvremeni čovjek i bez iskustva patnje ima problema s vjerom u Boga. Zato se često zamjenjuju uzrok i posljedice. Nemoć pred patnjom ne suočava nas samo s pitanjem o Bogu već nam kao u zrcalu otkriva sliku današnjeg čovjeka koji je u funkcionalnom društvu i sâm funkcionalno usmjeren. U tom društvu u kojem je sve isplanirano bez Boga, nema uopće mjesta za Boga, pa je onda logično da je on odsutan iz svakidašnjeg života.

Nemogućnost da se patnja planira i programira kao sve drugo razobličuje čovjekovu pritajenu potrebu i želju da bude sve-moguć. Tako ona u nekom smislu postaje sredstvom njegove spoznaje o samom sebi, i to protiv vlastite volje. U tom kontekstu mogla bi se ona poznata grčka krilatica "Spoznaj sama sebe!" preinačiti u: "Spoznaj da si samo čovjek, a ne i Bog!" Da si unatoč velikim dostignućima, svom golemom znanju i mogućnostima, svojoj razvijenoj znanosti i tehnici, ipak samo slabo i ograničeno biće. Dakle, patnja čovjeka suočava s granicama njegovih stvarnih mogućnosti i pomaže mu da otkrije dubine svoga ljudskog bivstva.

Najveće svjedočanstvo o veličini Aleksandra Solženjicina jest to što je, nakon što je na više tisuća stranica briljantno opisao strahote sibirskih logora smrti u kojima je i sâm proveo osam godina, bio sposoban napisati rečenicu: "Neka je blagoslovljena patnja koja je odgojila moju dušu!" Samo

tom jednom rečenicom on je sebe svrstao među velike proroke ovog stoljeća. Većina njegovih supatnika nije sazrela za takvo iskustvo jer nije imala njegove vjere. To nam samo potvrđuje prije izrečenu tvrdnju da jedino vjera može osmisлити patnju i dati čovjeku snagu da je izdrži. Jer, radi se uistinu o tome - izdržati.

Novi zavjet ne skriva da su se učenici usprotivili Isusu kad je prvi put progovorio o tome da ga čeka trpljenje i smrt. Petar je bio najenergičniji i nastojao ga je uvjeriti da se to ne smije nikako dogoditi. Isto tako evanđelisti ne prešućuju da se i Isus pred pomisli da je došao taj čas počeo znojiti krvavim znojem. Ali ipak nije upotrijebio sva sredstva da umakne trpljenju. Kada je poslije svoga uskrsnuća pozvao progonitelja Pavla za svoga apostola, poručuje mu preko Ananije: "Pokazat ću mu koliko mu treba trpjeti za ime moje" (Dj 9,16). Taj nenadmašivi navjestitelj Evanđelja očito je čitava života bio duboko svjestan te riječi kad piše svojim Korinćanima: "U svemu trpimo nevolje, ali nismo tjeskobni; ne znamo kamo bismo se okrenuli, ali ne očajavamo; progone nas, ali nismo ostavljeni u pogibli; obaraju nas na zemlju, ali nismo uništeni. Mi uvijek i svuda na svom tijelu nosimo smrtnu patnju Isusove, da se na našem tijelu očituje i život Isusov. Mi se uvijek, dok smo živi, predajemo smrti zbog Isusa, da se i život Isusov očituje na našem smrtnom tijelu" (2 Kor 4,8-11). Nije to bila posebnost samo velikog Pavla već sudbina koja je pratila kršćane od samog početka Crkve. Tako pisac Djela apostolskih Luka piše za Pavla i njegove suradnike: "Utvrđivali su duše učenika i opominjali ih na ustrajnost u vjeri, učeći ih da nam treba kroz mnoge nevolje ući u kraljevstvo Božje" (Dj 14,22).

Zašto je to tako? Zašto su posebno Isusovi učenici izloženi mržnji i progonima ljudi? Isus je unaprijed odgovorio na to pitanje: "Ako vas svijet mrzi, znajte da je mene mrzio prije vas... Ako su mene progonili, i vas će progoniti!" (Iv 15,18sl.). Pred kraj prvog kršćanskog stoljeća nastala je najmlađa knjiga Novog zavjeta, knjiga Otkrivenja koja pruža sumornu sliku stradanja Crkve i progona kršćana za vrijeme vladanja cara Domicijana (81-96. p. Kr.). Vidjelac

Ivan zabilježio je ove riječi: "Kad Janje otvori peti pečat, opazi pod žrtvenikom duše zaklanih zbog riječi Božje i zbog svjedočanstva koje su držali. Oni počеше vikati svom snagom: 'Dokle ćeš, sveti i pravedni Vrhovniče, odgađati sud i osvetu naše krvi nad stanovnicima zemlje?' Tada je svakome od njih dana bijela haljina i rečeno im je da se strpe još malo vremena dok se ne ispuni broj njihovih sudrugova u službi i njihove braće koji imaju biti ubijeni kao i oni." (Otk 6,9-11). Promatrano iz našega kuta motrenja, devetnaest stoljeća kasnije, taj poziv da se "strpe još malo" zvuči nam kao gorka ironija. Jer, nakon toga još nekoliko stoljeća, za vrijeme drugih okrutnih rimskih careva, tekla je potocima kršćanska krv.

Nemaju baš neku veliku sugu utjehe ni riječi druge Petrove poslanice koja je upućena kršćanima da ih ohrabri u progonima, a pisana je također u to vrijeme: "Jedno vam, ljubljani, ne smije biti nepoznato: da je u očima Gospodnjim jedan dan kao tisuću godina, a tisuću godina kao jedan dan" (2 Pt 3,8). Svjestan da je trpljenje neotuđiva kršćanska sudbina, apostol Petar u svojoj prvoj poslanici daje svajet što treba učiniti da to trpljenje ne bude uzaludno: "Tek neka nitko od vas ne trpi kao ubojica, ili kradljivac, ili zločinac" (1 Pt 4,15).

U ovom trenutku povijesti hrvatskog naroda, kada se uništavaju naše stoljetne svetinje, ruše obiteljski domovi, ubijaju nevini, ne preostaje drugo već da pogledom na Krista raspetoga sve to izdržimo, a da sami ne postanemo zločinci. Samo to može biti sigurnost da će sve to biti ponovo podignuto i da će naš narod iz tog stradanja izaći zreliji i jači, moralno i duhovno.

Literatura:

1. Christian SCHÜTZ (izd.), *Praktisches Lexikon der Spiritualität*, Freiburg 1992, str. 775-781.
2. K. LEHMANN - A. RAFFELT (izd.), *Reichenschaft des Glaubens. Karl Rahner-Lesebuch*, Freiburg 1979 (passim).
3. W. GLEIXNER, *Das Leiden und die Frage nach Got und den Menschen*, u "Geist und Leben" (1993)3, str. 202-207.